

Α. Βρυχέα και Κ. Γαβρόγλου:

‘Απόπειρες Μεταρρύθμισης της ‘Ανώτατης ‘Εκπαίδευσης 1911-1981.

‘Εκδόσεις Σύγχρονα Θέματα, Θεσσαλονίκη 1981. 440 σελίδες, τιμή 650 δρχ.

Πρόκειται για ένα ενδιαφέρον και σημαντικό έργο, ίσως το σημαντικότερο για τη σύγχρονη ‘Ανώτατη Παιδεία στη χώρα μας που δημοσιεύτηκε μετά τη μεταπολίτευση. ‘Ιδιαίτερο αντικείμενό του αποτελούν τόσο οι άνοδο κληρώτες προσπάθειες όσο και οι θεσμοθετημένες αλλαγές για να μεταρρυθμιστεί η δομή των ΑΕΙ. Διαιρείται σε δύο μέρη. Το πρώτο (υπό 100 περίπου σελίδες) αποτελεί την αφήγηση, εξιστόρηση αλλά και έρμηνεία των συμβάντων στα τελευταία 80 χρόνια. Η αφήγηση αρχίζει από το 1910-1911: το 1910, χρονιά της πρώτης ομαδικής απόλυσης Καθηγητών από την κυβέρνηση Δραγούμη, μετά την επανάσταση στο Γουδί, και το 1911, χρονιά της ψήφισης του πρώτου οργανισμού του Πανεπιστημίου ‘Αθηνών (οργανισμού που αποκτήθηκε 74 χρόνια μετά την ίδρυση του ιδρύματος, 35 χρόνια μετά τους πρώτους διορισμούς, από την κυβέρνηση Χ. Τρικούπη. Καθηγητών εκλεγμένων από τις Σχολές τους κι όχι απλά διορισμένων από τον ‘Υπουργό, και 28 χρόνια μετά από τη νομοθετική κατοχύρωση, πάλι από τον Τρικούπη, της εκλογής των Καθηγητών από τις Σχολές τους). Κρίμα που η εξιστόρηση σταματά τον περασμένο χρόνο και δεν περιλαμβάνει τη σχεδίαση και ψήφιση του Νόμου-Πλαίσιου Λιάνη-Ρόκου, νόμου που θα διέπει τα ΑΕΙ για αρκετά χρόνια και που αποτελεί την κατακλείδα μιας εποχής και την άπαρχή μιας νέας.

Το δεύτερο μέρος αποτελείται από κείμενα. Πρόκειται για μία πολύτιμη όντως συλλογή Νόμων, εισηγήσεων, διαμαρτυριών, αποφάσεων κ.ά. που ανάγονται στο διάστημα 1837 ως 1981. Δυστυχώς μερικά ενδιαφέροντα και σημαντικά κείμενα λείπουν και τα περισσότερα που δημοσιεύονται δίνονται αποσπασματικά. Έτσι μειώνεται η χρησιμότητα της συλλογής αφού οι συγγραφείς διαλέγουν τα αποσπάσματα που θεωρούν ενδιαφέροντα, έπειδή τεκμηριώνουν το είδος αφήγησής τους. ‘Ασφαλώς μία πλήρης συλλογή θα ήταν χρησιμότερη αλλά και ογκωδέστερη και πολυέξοδη.

Παρ’ όλο που δεν είναι επαγγελματίες ιστορικοί, όπως οι ίδιοι παρατηρούν, οι συγγραφείς καταβάλλουν έντονη προσπάθεια για να μας δώσουν μία συνοπτική αλλά τεκμηριωμένη αφήγηση. Έχουν αποδοθεί σε έκτακτη έρευνα και έχουν επιτελέσει αξιόπαινη και αξιόλογη εργασία. Είναι άραγε και αντικειμενικοί; Και τι θα σήμαινε να είναι κανείς αντικειμενικός σ’ αυτό το θέμα;

Είναι άναμφισβήτητο πώς κι’ οι δύο συγγραφείς όριζονται από όμοιες συνταγμένες: αποτελούν κι’ οι δύο τους μέλη του ΕΔΠ του ΕΜΠ και ανήκουν στο χώρο της ανανεωτικής άριστερας, του ΚΚΕ έσωτερικού. Παρά την προσπάθειά τους οι δύο αυτές ιδιότητές τους προβάλλουν μέ στο κείμενο. Μένει λ.χ. ο αναγνώστης με την εντύπωση πώς το βασικό πρόβλημα, «το πρόβλημα», του ‘Ελληνικού Πανεπιστημίου, ήταν μέχρι τώρα (άραγε θεωρούν πώς είναι ακόμα;) το «άνοιγμα της δομής του» δηλαδή άφενός η νομοθέτηση και λειτουργία του ενιαίου φορέα διδασκόντων, που διειρύνει τον αριθμό του διδακτικού προσωπικού και δημιουργεί μία δημοκρατικότερη έσωτερική δομή, και αφετέρου η συμμετοχή των φοιτητών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. ‘Ορισμένα χαρακτηριστικά κείμενα, που ασφαλώς γνωρίζουν, παραλείπονται να αναφερθούν και στην εξέταση αυτού του θέματος (λ.χ. Γ. Βουδούρη, Κ. Κριμπά – Το επάγγελμα του Πανεπιστημιακού Βοηθού, Το Βήμα 18. 6. 1977). ‘Επιπλέον μένει ο αναγνώστης με την εντύπωση πώς παρόλα τα τυχόν σφάλματά της (ορισμένα άλλωστε επισημαίνονται στα μαλακά) μόνο η άριστερά και μάλιστα μετά τη μεταπολίτευση ένα μόνο τμήμα της έπαιξε ή αναμένεται να παίξει τον πρωτοπόρο ρόλο στις προσπάθειες έκσυγχρονισμού της εκπαίδευσης με τη σύλληψη ενός νέου οράματος.

Και στις δύο αυτές θέσεις δε θα ‘χα να προβάλω σημαντικές εκ των προτέρων αντιρρήσεις, θα επιθυμούσα όμως μία καλύτερη τεκμηρίωση και λιγότερο δογματική αποδοχή τους. Η αφήγηση είναι πειστική και αλθροφανής χωρίς όμως να είναι πάντα και αποδεικτική, γι’ αυτό κινδυνεύει ένδεχομένως να καταστεί παραπειστική και να μάς παγιδεύσει σε εύκολες ερμηνείες που παραποιούν την πραγματικότητα.

Η ένσυχόληση με το πρόβλημα της δομής των ΑΕΙ (κι’ αυτό αποτελεί μερικά και mea culpa) επόλωσε το ενδιαφέρον μας και έστιασε την όρασή μας σ’ αυτό μόνο το σημείο, εδώ και 20 χρόνια, από τις αρχές της δεκαετίας του ‘60. (Η χρονική αυτή οριοθέτηση έχει τη σημασία της). Αποτελεί όμως άραγε και το κύριο πρόβλημα; Πιστεύουμε πώς η επιτυχής αλλαγή της δομής θα υπερνικήσει όλες τις δυσκολίες, θα καταστήσει τα ΑΕΙ αντίξια της αποστολής τους, θα δημιουργήσει συνθήκες αυτόχθονης παραγωγής έρευνών που θα

μπορούν να διαδεχτούν επάξια τους ικανούς δασκάλους και τούτο χωρίς την ανάγκη προσφυγής στα φώτα της ‘Εσπερίας, ‘Ευρωπαϊκής ή ‘Υπερατλαντικής;

Μία πληρέστερη αφήγηση θα έδινε τη σημασία που πρέπει να δοθεί στο φαινόμενο της απότομης και τεράστιας αύξησης του αριθμού των φοιτητών και στα πραγματικά αίτια της κρίσης του 1959. Σχεδόν αποσιωπάται ότι η αντιδικία που ξέσπασε με την άρνηση της εφαρμογής του Νόμου 3914 του 1959 και την παραιτήση της Συγκλήτου οφείλονταν όχι γιατί επιβάλλονταν αλλαγές δομής, σαν αυτές που εξετάζονται, αλλά γιατί δίνονταν οι πρώτες, απαρადεκτες για την εποχή, εξεταστικές «διευκολύνσεις», αυτές που διευρυνόμενες κατέληγαν τα ΑΕΙ κέντρα συνεχών εξετάσεων και που ξεχαρβάλωναν το όποιο εκπαιδευτικό έργο μέχρι τότε επιτελεότο (σ. 47-48, δες και Κ. Παπαπάνου: Χρονικό-‘Ιστορία της ‘Ανωτάτης μας ‘Εκπαίδευσης σ. 335 κ.έξ.). ‘Αλλά, και τούτο το θεωρώ πολύ πιο σημαντικό, η αφήγηση είναι ιδιαίτερα έλλιπής για τα κρίσιμα χρόνια 1960-1966, τότε που μπορούν να ανιχνευτούν καλύτερα αιτίες και πρόσωπα που προβάλλαν τα Τμήματα (ή Τομείς, τα Departments), αυτά που αποκρυσταλλώθηκαν στο νομοσχέδιο Λιάνη-Ρόκου. Τότε θα φανεωνόταν μία νέα διάσταση, η άμφισβήτηση της πνευματικής ήγερσίας από μέρους των αμερικανο- και αγγλοσπουδασμένων από τους τότε κρατούντες γερμανο- και γαλλο-σπουδασμένους. Η προβολή του Τμήματος υπήρξε το σημείο αναφοράς, το πεδίο μάχης και το όχημα για τη μεταλλαγή στη γενικότερη ιδεολογική θεώρηση. Μία πληρέστερη αφήγηση λ.χ. θα αναγνώριζε τη σημασία της ίδρυσης του ΙΚΥ, του Δημόκριτου, του ΕΙΕ (τότε ΒΙΕ) στην όλη έκβαση. Θα ανέφερε τα δύο σκέλη, το ΚΕΠΕ και το Δημόκριτο (με την ήγετική, σ’ αυτή τη μάχη, τετράδα των Α. Κωστικά, Δ. Κατάκη, Σπ. Γεωργόπουλου και Ν. Γιάσογλου), σκέλη στα οποία στηρίχτηκε αυτός που διαδραμάτισε τον ήγετικό ρόλο, ο ‘Ανδρέας Παπανδρέου. Θα ανέφερε το πρώτο Συνέδριο για το Πανεπιστήμιο Πάτρως που συγκάλεσε (29 Αυγούστου - 6 Σεπτεμβρίου 1964) και την έκθεση Ι. Svennilson που προηγήθηκε, τον καινούριο προσανατολισμό των αμερικανοσπουδασμένων της ομάδας του Δημόκριτου προς τον Κ. Μητσotάκη (προσανατολισμό που κράτησαν και μετά τη χούντα) (σ. 54 σημείωση 141, δεν ήταν μόνο οι ‘Υφηγητές της ‘Ιατρικής), το δεύτερο συνέδριο για την Πάτρα (13-17 Σεπτεμβρίου 1965), τη διαμάχη για τον οργανισμό του Πανεπιστημίου αυτού μεταξύ αμερικανοσπουδασμένων εκπαιρωγνομένων με επικεφαλής τον Γ. Λιάνη και του γαλλοσπουδασμένου Γ. Βουδούρη, την αντιδικία για τα τμήματα μεταξύ της Διοικούσας ‘Επιτροπής άφενός και του ακαδημαϊκού και

πολιτικοί κατεστημένοι άφετέροι (λ.χ. δέξ Μεσημβρινή της 7.12.1966 με δηλώσεις Γ. Θεοδορακόπουλου, Κ. Αλεξόπουλου, Π. Κανελλόπουλου, Κ. Τσάτσιου, Α. Τσιριντάνη έναντίον τοῦ θεσμοῦ καί Α. Παπανόρου, Α. Πεπελάση, Κ. Κριμπά καί Σπ. Παπασηλίουπουλου (πέρ), τήν παραιτήση-άποπομπή της Διοικούσας καί τήν πλήρωση-έκλογή τῶν πρώτων Καθηγητῶν μέ σινοπτική διαδικασία κυρίως ἀπό τό Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν. Στήν περίοδο της χούντας θά ἀνέφερε τήν προέλευση τοῦ θεσμοῦ τῶν ἐπικουρικῶν ἀπό τόν ἀμερικανοσπουδασμένο καί ἀπὸ τήν χημένο ἱποψήφιο Καθηγητὴ στό ΕΜΠ «Πουρῶν» Γερ. Φραγκάτο, καί τήν «προσφορά» τῶν θέσεων κατὰ πλειοψηφία σέ ἀμερικανοσπουδασμένους γιά νά τοὺς διορίσει (εἶναι χαρακτηριστική ἡ συγκέντρωση τοῦ ὀργάνωσε στό Δημόκριτο). Μεταχρονικά θά ἀνάφερε τή συμμετοχή ὁμογενῶν Καθηγητῶν σέ ξένα Πανεπιστήμια (ἰδίως τῶν ΗΠΑ) στά σώματα ἐκλεκτόρων γιά τὰ νέα Πανεπιστήμια ἢ νέες Σχολές, τήν ἱδρύση καί τὰ σχετικά μ' αὐτήν τοῦ Πανεπιστημιακοῦ Ὁμίλου, τήν εἰσήγηση τῶν 16 Καθηγητῶν της Φυσικομαθηματικῆς Ἀθηνῶν γιά τίς ἀρχές ἐνός θεσμικοῦ Πλαισίου (1974 ἢ 1975), τό σχέδιο τοῦ Ὁργανισμοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης ποῦ ἐκπονήθηκε ἀπό τήν ομάδα Φ. Καφάτου (κυκλοφόρησε πολυγραφημένο), τή μετάφραση τοῦ γαλλικοῦ Νόμου Προσανατολισμοῦ καί ἐκδόσή της μέ εἰσαγωγή Γ. Βουδούρη (Τό Γαλλικό Πανεπιστήμιο μετά τό 1968, Ἀθήνα 1976) κ.ά. Εἶναι ἀρκετά χαρακτηριστικό ὅτι στήν Πρώτη Ἐπιτροπή γιά σύνταξη Νόμου-Πλαισίου, ὅπου τέθηκε πάλι τό θέμα τοῦ τομέα (εἶχε στό μεταξύ πάψει νά ναι στήν ἐπικαιρότητα), ἡ ἀνακίνηση ἔγινε ἀπό τρία μέλη ἀγγλο-ἀμερικανικῆς πνευματικῆς προέλευσης (Δ. Καραγεωργας, Ν. Μουζέλης, Κ. Κριμπά) καί ἓνα γαλλικῆς (Ν. Πουλαντζάς) ποῦ τό ἐνστερνίστηκε γιὰ τί μπόρεσε ἐκεῖ νά προσθέσει τή φοιτητική συμμετοχή. Καί ὅτι χρειάστηκαν 14 πολῶρες συνεδριάσεις καί ἡ βοήθεια δύο γιατρῶν μελῶν, τῶν Θ. Καναγκινῆ καί Σπ. Μαρκέτου, γιά νά πειστοῦν ὅλοι οἱ ἄλλοι καί ἰδιαίτερα ἓνας προσοδευτικός γερμανομαθημένος νομικός. Τό ὅτι δέν εἶναι πάντα οἱ προσοδευτικές πολιτικές δυνάμεις ὁ φορέας τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ στήν περίπτωση τῶν τομέων φαίνεται καί ἀπό τό ὅτι ὀρισμένοι πρωταγωνιστές διέτρεξαν διάφορα κόμματα καί καθεστώτα προσπαθώντας πάντα νά ἐπιβάλλουν τίς νέες ιδέες (Σπ. Δοξιάδης, Ν. Γιάνσογλου, Σ. Παπασταμάτης κ.ά.). Ἐνα ἄρθρο στό ὅποιο γίνεται μιᾷ σύντομη ἐπισήμανση αὐτῆς της ἰδεολογικῆς διάστασης δημοσιεύτηκε στό Ἀντί τοῦ 1979 (Κ. Κριμπά: Ἰδεολογικές Ἐπιδράσεις στήν Ἀνώτατη Παιδεία, τεῦχος 116).

Οἱ δύο αὐτοί τρόποι ἀφήγησης δέ διίστανται κατανάγκην, δέν εἶναι κατανάγ-

κην ἐναλλακτικοί σέ σημείο ποῦ ὁ ἓνας νά ἀποκλείει τόν ἄλλον, ἄλλα μπορεῖ νά θεωρηθοῦν καί συμπληρωματικοί. Μόνο περισσότερο στοιχεῖα καί περισσότερη ἐρεῖ νά θά διαφωτίσουν τό θέμα. Ἄν ἐπιμένω στήν ἰδεολογική διάσταση, καί νομίζω πῶς κάθε ἀπόπειρα περιγραφῆς ποῦ θά τήν ἀγνοοῦσε θά ταν λειψή, εἶναι γιὰ τί θεωρῶ ὅτι ἀποτελεῖ ἓνα κλειδί γενικότερης σημασίας ποῦ ἐξηγεῖ ἱκανοποιητικά φαινόμενα ὄχι μόνο τοῦ αἵονα μας ἀλλά καί τοῦ περασμένου, καί γιὰ τί νομίζω πῶς μᾶς ὠθεῖ σέ μεγαλύτερη ἐθνική αὐτογνωσία.

Καί τώρα ἡ σειρά παρατηρήσεων σέ πῶς λεπτομερειακά θέματα. «Νικητήρια καί ἀποφασισμένη ἡ ἀστική τάξη... ἐπιχειρεῖ – καί πραγματοποιεῖ γιά τό Πανεπιστήμιο τοῦλάχιστον – μιᾷ βαθιά θεσμική μεταρρίθμιση, ποῦ ἐπιτυγχάνει ἀφ' ὁρῶτα ἀπολύονται μέσα ἀπό μιᾷ ἀντιφατική διαδικασία πολλοί Καθηγητές» (σ. 17). Θέλουν ἄραγε οἱ συγγραφεῖς νά ποῦν ὅτι ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἀπολύθηκαν Καθηγητές πετυχαίνει ἡ θεσμική μεταρρίθμιση μετά τό Γουδί (καί τότε ποιά τεκμήρια προσκομίζουν γιά τήν ἀπόδειξη τοῦ ἰσχυρισμοῦ τοῦς, μήπως πρόκειται, ὅπως συνήθως σέ μεγάλο βαθμό, γιά «ἐκκαθάριση λογαριασμῶν» μεταξὺ ὁμάδων;) ἢ δηλώνουν μιᾷ ἀπλή χρονική ἀλλήλουχία χωρίς αἰτιακή σχέση (καί τότε γιὰ τί τὰ συνδέουν);

Πῶς ἐξηγοῦν ὅτι ἐνῶ (σ. 17) «ὁ πρῶτος Ὁργανισμός τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν... ἐντάσσεται στά πλαίσια της μεταρρυθμιστικῆς πολιτικῆς ποῦ ἐφαρμόζει ἡ βενιζελική παράταξη» ὁ ἴδιος ὁ Βενιζέλος κατεπανάληψη (καί ἀρχῆς γενομένης ἀπό ἐκεῖνα τὰ χρόνια) φαίνεται νά ἀδιαφορεῖ καί νά προτιμᾷ νά κλείσει ἡ Ἰατρική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου παρά νά τή βοηθήσει οἰκονομικά (Μ. Γερουλάνου: Ἀναμνήσεις σ. 213-214. Ὁ συγγραφεὺς ἦταν, τότε τοῦλάχιστον, φίλος τοῦ Βενιζέλου σ. 189). Στή σελίδα 32 θεωροῦν ὅτι ἡ συμμετοχή τοῦ Δ. Παππούλια στήν τριμελῆ ἐπιτροπή γιά τή σύνταξη τοῦ Νόμου 5343 τοῦ 1932 γίνεται «προφανῶς» γιὰ τί μετέσχε ἀπό τό 1913 σέ ὅλες τίς συναφεῖς ἐπιτροπές καί εἶναι ὁ συντάκτης τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ 1922 «καί εἶναι λογικό νά θεωρεῖται ὅτι τυγχάνει της πλήρους ἐμπιστοσύνης τῶν τακτικῶν Καθηγητῶν. Σάν «ἀντίβαρο» ἡ κυβέρνηση προσκαλεῖ τόν Καραθεοδωρῆ...». Μοῦ φαίνεται ἀρκετά βιασμένη αὐτή ἡ ἐξήγηση τοῦ κατεστημένου καί συντηρητικοῦ Παππούλια καί τοῦ προσοδευτικοῦ Καραθεοδωρῆ, μπροστά σέ μιᾷ ἄλλῃ ἀπλούστερη. Ὁ Παππούλιας ἔγινε Καθηγητὴς τό 1911, ἐπὶ βενιζελισμοῦ. Εἶναι μεγάλη ἐπιστημονική φυσιογνωμία ἀναγνωρισμένη ὄχι μόνο στήν Ἑλλάδα ἀλλά καί στή Γερμανία ὅπου κατὰ τή διάρκεια δεκαετῶν σπουδῶν μετά τό ἐλληνικό πτυχίο συγγράφει κλασικά ξενόγλωσσα συγγράμματα (δέξ λόγο ποῦ ἐξεφώνησε ὁ Γ. Μαριδάκης στά «Ἐπιστημονικά Μνη-

μόσινα» ἐκδόση Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 1935). Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ εἶναι πολυτιμότερη σχεδόν μοναδική. Ἐχει μεγάλο ἐπιστημονικό κύρος καί πρέπει νά εἶναι φιλελεύθερων ιδεῶν ἀφ' ὁρῶτα εἶναι ἀπό τοὺς ἡγέτες τῶν ἐλευθεροτεκτόνων τότε θεωρούμενων φιλελευθέρων. Χρησιμοποιεῖται στήν ἐπιτροπή σάν ὁ εἰδῆμων νομικός ποῦ θά δώσει στίς ιδέες τοῦ Καραθεοδωρῆ νομικό πλαίσιο. Ὁ φαναριώτικος καταγωγῆς Καραθεοδωρῆς δέ φαίνεται πῶς προσοδευτικός. Κι' οἱ δύο τοὺς πρέπει νά ταιριάζουν στά πλαίσια της βαθύτατης γερμανικῆς τοῦς παιδείας.

Ὁ Λιθιεράτος (σ. 20 σημείωση 16) δέν εἶναι καθηγητὴς στή Γενεὴ ἀλλά ἑκτατος στή Γένοβα. Πρόκειται γιά τόν Σπυρίδωνα ποῦ ἐπιλέχθηκε ἀπό τριμελῆ ἐπιτροπή στήν ὁποία συμμετεῖχε ὁ θεῖος τοῦ Π. Λιθιεράτος, τακτικός Καθηγητὴς στή Γένοβα κι' αὐτός. (Μ. Γερουλάνου: Ἀναμνήσεις σ. 189 κ.έξ., Λεξικό Ἐλευθερουδάκη 8:681). Ὁ Κουζῆς (σ. 118) εἶναι ὁ διάσημος ἱστορικός της ἱατρικῆς (ἀπό τοὺς ἐλάχιστους Ἑλληνες ποῦ μνημονεύονται στή βιβλιογραφία της Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, μέρος 2, τοῦ Cambridge Medieval History) Ἀριστοτέλης Κουζῆς. Ὁ Κ. Μπόσης (σ. 44) εἶναι ὁ Καθηγητὴς Κ. Μπόνης, ὁ Γ. Καλαϊτζόπουλος (σ. 84) εἶναι ὁ Ὑφηγητὴς Γ. Καλαϊτζόπουλος, ὁ Θ. Σκούρας (σ. 18 σημείωση 8) εἶναι ὁ Καθηγητὴς Θ. Σκούφος. Τέλος Δομπόλης λέγεται (ὁρῶτα στήν ὑποσημείωση 25) καί ὄχι Δομπολής (στό κείμενο της σελίδας 21) ὁ ἐθνικός εὐεργέτης. Τά ἐντός εἰσαγωγικῶν στή σελίδα 7 «Νικητήρια καί ἀποφασισμένη ἡ ἀστική τάξη» δέν εἶναι ἀπόσπασμα κειμένου ἀπό τήν Ἐπισκόπηση της Νεοελληνικῆς Ἱστορίας τοῦ Σβορώνου σ. 115 ὅπως δηλώνει ἡ σημείωση 1. Τό κείμενο τοῦ Σβορώνου διαφέρει (ἡ ἑλληνική ἀστική τάξη, ἔχοντας συνειδηση της νίκης της ποῦ φαίνόταν αὐτή τή φορά ἀποφασιστική, ἀναλαβαίνει...).

Παρ' ὅλες τίς ἐλλείψεις, τὰ μικρολάθη ποῦ ὑπόπεσαν στήν ἀντίληψή μου, παρ' ὅλες τίς ἀντιρρήσεις μου στή μεθοδολογία καί κυρίως στήν ἑλλειψη μεγαλύτερης τεκμηρίωσης καί στήν ἐρμηνεία, ποῦ διατυπώθηκαν πῶς πάνω, ἡ εἰσαγωγή της Α. Βρυχέα καί τοῦ Κ. Γαθρόγλου ἀποτελεῖ, ὅπως καί στήν ἀρχή τή χαρακτηρίσα, σημαντικό καί θά ἴεγα ἀπαραίτητο βοήθημα, πηγὴ καί κείμενο, γιά ὁποιοδήποτε ἐνδιαφέρεται καί μελετᾷ τήν Ἀνώτατη Ἐκπαίδευσή μας καί τήν ἱστορία της. Καί εἶναι ἀκόμα πῶς ἀξίεπαινοι οἱ συγγραφεῖς, ἐπειδὴ προσπάθησαν στήν εἰσαγωγή αὐτῇ νά παραμερίσουν κατὰ τό δυνατό τήν ἐπίδραση της προσωπικῆς τους τοποθέτησης, ἢ ὅποια πηγάζει ἀπό τήν ἐνεργὴ συμμετοχή τους σ' ἓνα τμήμα της ἱστορίας ποῦ περιγράφουν.

Κώστας Β. Κριμπά: